

---

---

# Президенти НАН України

---

*Ю.В. Павленко*

## Вернадський Володимир Іванович

**Вернадський Володимир Іванович** — природознавець і мислитель, засновник геохімії, радіогеології і біогеохімії, творець вчення про біосферу та ноосферу, академік УАН, її президент (1918—1921). Він народився 12 березня 1863 р. у Петербурзі в сім'ї професора політичної економії І.В. Вернадського. Рід Вернадських походить від литовського шляхтича Верна, який під час Визвольної війни 1648—1954 рр. перейшов на бік Б. Хмельницького. Дитинство провів переважно у Харкові, де його батько тоді працював керуючим місцевим відділенням Державного банку. Після закінчення у 1881 р. гімназії вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Петерб. ун-ту, де під впливом В.В. Докучаєва зайнявся мінералогією і кристалографією. Закінчивши університет (1885), був залишений при ньому для підготовки до професорського звання. Перебуваючи в науковому відрядженні в Європі, багато подорожує, працює в музеях та наукових установах Мюнхена, Парижа, Лондона. По поверненні до Росії працює приват-доцентом, а з 1898 р. професором кафедри мінералогії Московського університету.

У 1911 р. на знак протесту проти утисків студентів Вернадський залишає університет. У тому ж році здійснює подорож до Америки, відвідує в



**В. Вернадський**

Парижі Інститут радіо. З 1914р. Вернадський — директор Геологічного і мінералогічного музею в Петербурзі. З його ініціативи у 1915 р. при Російській академії наук створено Комісію по вивченню природних продуктивних сил Росії, яку він очолив. Наукову, науково-організаційну і викладацьку роботу вчений поєднував з громадсько-політичною діяльністю. Виступав як земський діяч і активно працював на користь постраждалих під час голоду 1891—1892 рр. Брав участь в земських з'їздах у 1904 і 1905 рр. Тривалий час

керував газетою “Русские ведомости”, відстоюючи академічні свободи та демократичне розв’язання аграрного та національного питань. Був членом ЦК партії кадетів з 1905 р. та членом Державної ради по виборах від АН та університетів. Лютневу революцію 1917 р. сприйняв з ентузіазмом і занурився в бурхливу організаційну роботу. У березні 1917 р. його призначено головою Комісії по наукових установах та членом Комісії по реформі вищих навчальних закладів, в червні обрано головою Сільськогосподарського комітету при Міністерстві землеробства, в серпні 1917 р. стає товаришем міністра освіти і входить до складу Тимчасового уряду. Вже в цей період, усвідомлюючи нерівномірність розподілу наукового потенціалу в межах Росії, піднімає питання про відкриття Української, Грузинської та Сибірської АН.

Більшовицький переворот Вернадський не прийняв і в грудні 1917 р. переїхав до Полтави, де продовжував свої природничі дослідження, попри всі негаразди перших буремних місяців 1918 р. До діяльності Центральної Ради ставився скептично і з обережною симпатією до захоплення влади П.П. Скоропадським. 9 травня 1918 р. він приїхав до Києва і зупинився у М.П. Василенка на вул. Тарасівській. Останній відразу залучив Вернадського до роботи з реорганізації вищої освіти в Україні та створення УАН. Робота з організації її стала основною справою Вернадського під час його перебування в Києві. Він очолив Комісію для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві, яка за період своєї роботи, з 9 липня по 17 вересня 1918 р., підготувала 27 записок щодо створення українських наукових установ. В останні дні гетьманату, а саме 13 листопа-

да, Радою Міністрів був затверджений кошторис академії, а наступного дня наказом гетьмана створено академію і призначено її перших дійсних членів, 27 листопада 1918 р. Вернадського на Спільному зібранні УАН обрано її першим президентом. Під час зайняття Києва силами Директорії та його більшовицької окупації в лютому — серпні 1918 р. Вернадський залишався в місті й разом з М.П. Василенком, А.Ю. Кримським та іншими вченими працював над розбудовою академії. Прихід сил Добровольчої армії ускладнив справу, оскільки денікінці взагалі не визнавали жодних українських установ. З метою відстоювати права академії у вересні 1919 р. Вернадський відправляється до ставки командування Добровольчої армії, але майже нічого не досягає і залишається в Криму, де в 1920—1921 рр. перебуває на посаді професора Таврійського університету в Симферополі. Після остаточної перемоги більшовиків у громадянській війні повертається до Москви, де створює у 1922 р. Радієвий інститут, директором якого був до 1939 р. У 1927 р. організує Біогеохімічну лабораторію АН СРСР, яку очолює до 1939 р. Помер 6 січня 1945 р. у Москві.

Наукові праці в галузі мінералогії, кристалографії, історії і філософії природознавства, а також геохімії, біогеохімії і радіогеології, засновником яких він є. Розробив вчення про біосферу, зокрема ноосферу. Досліджував геохімічні закономірності будови і складу Землі, хімічний склад земної кори і гідросфери, міграцію хімічних елементів у земній корі, розподіл та роль радіоелементів у її еволюції. Розробив теорію про провідну роль живих істот у геохімічних процесах

та еволюційну теорію походження мінералів. Все це відбито в низці його фундаментальних праць — “Геохимия” (1924), “Биогеохимические очерки. 1922—1932” (1940) та помертних виданнях — “Вибрані твори” (1954—1960), “Химическое строение Земли и ее окружения” (1965), “Размышления натуралиста” в 2 томах (1975—1977), “Живое вещество” (1978), “Избранные труды по истории науки” (1981), “Труды по всеобщей истории науки” (1986), “Философские размышления натуралиста” (1988) та ін. Окрему цінність становлять його щоденники часів революції і громадянської війни, в яких, зокрема, жваво відтворюється ситуація, що склалася в ті роки в Києві (“Дневники. 1917—1921”. — К., 1994).

Творчість Вернадського вражає своєю багатогранністю та глибиною. Він стояв у витоків цілої серії наук,

залишаючись при цьому самотнім мислителем філософського складу, істориком науки, публіцистом. Його праці, завжди позначені системністю та міждисциплінарністю, внесли суттєвий вклад у формування сучасної наукової картини світу. Для нього вищою цінністю завжди була людина, яку він бачив в системі еволюції Всесвіту. Засновник наукової школи.

Академік Петербурзької АН (1909), АН СРСР (1919), почесний член багатьох зарубіжних академій і наукових товариств. Державна премія СРСР (1943). Його ім'я присвоєно Інституту геохімії й аналітичної хімії в Москві, Ін-ту загальної та неорганічної хімії та Національній бібліотеці України в Києві. АН СРСР було засновано премію та медаль ім. В.І. Вернадського, а НАН України — премію його імені. У Києві встановлено йому пам'ятник та названо його ім'ям проспект у районі Святошина.

*Ю.В. Павленко*

## Василенко Микола Прокопович

**Василенко Микола Прокопович** — історик права та громадсько-політичний діяч, академік УАН (1920), її президент (1921—1922). Брат К.П. Василенка. Народився 14 лютого 1866 р. в с. Есмань на Чернігівщині (тепер с. Червоне Сумської обл.). Закінчив історико-філологічний факультет Дерптського (Тартуського) університету. У 1890 р. захистив кандидатську дисертацію “Критический обзор литературы по истории земских соборов”. Переїхавши до Києва, відвідував лекції професорів університету. З 90-х років був членом “Старої громади” та багатьох інших київських науково-культурних об'єднань, працював у Товаристві

Нестора-літописця, багато друкувався в “Киевской старине”, Енциклопедичному словнику Брокгауза та Єфрона, Новому енциклопедичному словнику, Енциклопедичному словнику Граната, працював викладачем історії та журналістом, в 1903—1905 рр. був секретарем Київського губернського статистичного комітету. Займаючись переважно історією Лівобережної України та українського права, багато працював в архівах Києва, Харкова, Чернігова та Полтави. Серед його наукових праць варто відзначити “К истории малорусской историографии и малорусского общественного строя” (1894), “Генеральное следствие Гадяцкого полка” (1896),